

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ) на сучасному етапі розвитку вітчизняного законодавства. Пропонується розробка законодавчого акту, який врегулював би питання репродуктивного здоров'я населення країни. У якості прийнятного способу систематизації, здатного впоратися з покладеними завданнями, найпридатнішою є кодифікація.

Ключові слова: *репродуктивні права, допоміжні репродуктивні технології (ДРТ), планування сім'ї, медичні послуги, адміністративно-правове регулювання.*

В статье рассматриваются направления совершенствования административно-правового регулирования вспомогательных репродуктивных технологий (ВРТ) на современном этапе развития отечественного законодательства. Предлагается разработка законодательного акта, который урегулировал бы вопросы репродуктивного здоровья населения страны. В качестве приемлемого способа систематизации, способного справиться с возложенными задачами, наиболее подходящей является кодификация.

Ключевые слова: *репродуктивные права, вспомогательные репродуктивные технологии (ВРТ), планирование семьи, медицинские услуги, административно-правовое регулирование.*

The article deals with the directions of improvement of administrative-legal regulation of assisted reproductive technologies (ART) at the present stage of development of the domestic legislation. It is proposed to develop a legislative act that would regulate issues of the reproductive health of the country's population. Codification is the most applicable and acceptable method of systematization which is able to cope with set tasks.

Key words: *reproductive rights, assisted reproductive technologies (ART), family planning, medical services, administrative and legal regulation.*

Вступ. Ефективність правового регулювання будь-яких відносин залежить від якості та рівня розвитку законодавства, що регулює певні відносини, від того, наскільки розвинена система законодавчих актів, чи усебічно врегульовані такі відносини. Тільки розвинена система законодавчих актів здатна врегулювати усі можливі життєві ситуації. Репродуктивні права не є винятком.

В Україні репродуктивне законодавство є досить лояльним, адже репродуктивна допомога у нашій державі користується чималим попитом та відрізняється високою якістю послуг, що надаються в медичних центрах України.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання допоміжних репродуктивних технологій.

Результати дослідження. Аналізуючи вітчизняне законодавство, необхідно підкреслити, що у незалежній Україні людину було проголошено найвищою цінністю.

До медичних втручань у репродуктивні процеси людини та до застосування допоміжних репродуктивних технологій мають пряме відношення норми, закріплені Конституцією України, що стосуються права на життя (ст. 27), права на охорону здоров'я (ст. 49), державного захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства (ст. 51). Конституція встановлює основоположні засади регулювання та охорони репродуктивного здоров'я населення через безпосереднє закри-

плення основ охорони здоров'я та відносин між чоловіком і жінкою – охорони здоров'я та медичної допомоги (ст. 49), рівності прав жінки і чоловіка (ст. 24), вільного вибору жінки і чоловіка укладати шлюб (ст. 51) [1].

Однак, на жаль, вітчизняне законодавство у сфері охорони здоров'я багато в чому залишається недосконалим як через його застарілі положення, так і через відсутність механізмів реалізації. Це часто унеможливило втілення наявних положень задля реалізації прав громадян.

Важливим документом для регулювання відносин у сфері репродукції шляхом закріплення їх на рівні особистих немайнових прав особи є Цивільний кодекс України (далі – ЦК України). Книга друга ЦК України «Особисті немайнові права фізичних осіб» має 3 глави. Окрім Книги другої, особисті немайнові права фізичної особи передбачені і в інших статтях кодексу. Так, ст. 1 ЦК України визначає, що особисті немайнові відносини регулюються цивільним законодавством [2].

У ст. 16 врегульовані питання відшкодування моральної (немайнової) шкоди та інші цивільно-правові способи, якими можна захистити особисті немайнові права.

Основи законодавства України про охорону здоров'я – це основоположний спеціальний законодавчий акт у сфері регулювання медичної діяльності та медичних послуг в Україні [3]. Цей нормативний документ спрямований на врегулювання суспільних відносин у сфері репродуктивного здоров'я населення та застосування допоміжних репродуктивних технологій. Основи регулюють питання надання жінкам кваліфікованої медичної допомоги у період вагітності, пологів та у післяпологовий період, яка забезпечується організацією широкої мережі жіночих, медико-генетичних та інших консультацій, пологових будинків, санаторіїв і будинків відпочинку для вагітних матерів і матерів із дітьми тощо.

Втілення у життя репродуктивних прав жінки і чоловіка реалізується через охорону та заохочення материнства, через призму можливості усіх подружніх пар і окремих осіб вільно вирішувати питання щодо кількості дітей, застосування за необхідності допоміжних репродуктивних технологій, доступу до сучасних знань та безпечних методів планування сім'ї, а також забезпечення відшкодування моральної шкоди у разі позбавлення жінки можливості народити дитину у зв'язку з виконанням нею конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки стосовно неї. Проголошене Основами законодавства України про охорону здоров'я право жінки самій вирішувати питання про материнство гарантується відсутністю будь-яких обмежень у застосуванні певних методів контрацепції, а також стерилізації. Застосування будь-яких контрацептивів в Україні можливе лише після проведеної відповідним чином реєстрації відповідно до ст. 9 Закону України «Про лікарські засоби». Цим законодавчим актом регламентована реалізація контролю за якістю та безпекою контрацептивів та інших лікарських засобів.

Дуже важливим кроком на шляху до збереження репродуктивного здоров'я стала свого часу Державна програма, затверджена Постановою Кабінету Міністрів № 1849 від 27.12.2006 року «Репродуктивне здоров'я нації на період до 2015 року» [4]. Надаючи загальну характеристику проблемі репродуктивного здоров'я, у програмі зазначається про те, що сталий розвиток суспільства будь-якої країни значно залежить від її демографічної перспективи, що визначається здатністю населення до простого відтворення.

Стійка тенденція до скорочення чисельності населення в Україні внаслідок зниження рівня народжуваності та підвищення рівня загальної смертності ставить під загрозу її майбутнє і робить проблему репродуктивного здоров'я загальнонаціональною. За результатами виконання цієї програми відбувся круглий стіл у Верховній Раді України, де були представлені висновки та визначені подальші напрямки реалізації державної політики у сфері репродуктивного здоров'я. Було констатовано, що послідовне впровадження програми наблизило Україну до виконання Цілей розвитку тисячоліття, безпосередньо пов'язаних із забезпеченням репродуктивного здоров'я. Програма сприяла зниженню материнської смертності, неонатальної та малюкової смертності. Також було покращено доступ до інформації з питань репродуктивного здоров'я молоді та підлітків.

А це сприяло збільшенню застосування сучасних методів контрацепції та зниження числа штучного переривання вагітності та захворюваності на інфекції, що передаються статевим шляхом. водночас учасниками круглого столу та запрошеними міжнародними фахівцями була акцентована увага на необхідності прийняття нової державної програми «Репродуктивне здоров'я нації», яка дотепер не є розробленою.

Нормативною основою застосування усіх видів допоміжних репродуктивних технологій в Україні є наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» № 787 від 09.09.2013 р. [5].

Саме цим підзаконним актом керуються усі суб'єкти процесу надання допомоги щодо застосування ДРТ в Україні. Закріплюється ліцензійний характер господарської діяльності з приводу надання послуг ДРТ, встановлюються методики лікування, що є допустимими в Україні, закріплюються усі вимоги до осіб, щодо яких можливе проведення програм лікування тощо.

Як бачимо, в Україні, на жаль, не існує загального репродуктивного законодавства, що стосувалося б усіх проблемних питань, чи принаймні врегульовувало б відносини з приводу застосування допоміжних репродуктивних технологій у певному обсязі.

Прогалина законодавства з цього питання існує, а вирішення можливе лише шляхом прийняття відповідного законодавчого акту, що давав би відповіді на усі відкриті питання, що має у повному обсязі відповідати вимогам ЦК України.

Саме через усе зазначене необхідність розробки законодавчого акту, який врегулював би питання репродуктивного здоров'я населення, не викликає жодних сумнівів. У цьому законі важливо закріпити основні принципи здійснення громадянами права на застосування методів допоміжних репродуктивних технологій, оскільки це право є найважливішим складником репродуктивних прав людини, що реалізується з метою народження нащадків та подолання проблеми безпліддя. Норми цього закону мають спиратися на положення Конституції України та Цивільного кодексу України, що містить невичерпний перелік особистих немайнових прав особи, а, отже, врегулює і питання допоміжної репродукції. Такий законодавчий документ має ґрунтуватися також на положеннях основних європейських актів з питань регулювання відповідної сфери відносин, на законодавчому досвіді інших провідних держав світу, що вже мають подібні закони у сфері охорони репродуктивного здоров'я населення.

Закріплення на нормативному рівні всієї палітри репродуктивних прав людини дало б можливість здійснювати фінансування та контроль діяльності медичних закладів, що надають послуги з охорони та реалізації репродуктивного здоров'я, створити центри планування сім'ї, здійснювати підвищення кваліфікації спеціалістів у відповідній сфері, сприяти поширенню ідеї щасливої родини із можливістю народження здорових дітей у суспільстві задля гармонізації соціальних відносин в країні, сприяти міжнародному співробітництву у сфері допоміжної репродукції.

Що стосується власне законодавчого забезпечення репродуктивного здоров'я, то у національному законодавстві мають бути закладені такі ідеї:

- державні гарантії здійснення репродуктивних прав громадян (свобода репродуктивного вибору; охорона репродуктивного здоров'я та дотримання репродуктивних прав);
- невтручання в питаннях здійснення репродуктивних прав;
- прийняття рішення про народження дітей без дискримінації, погроз і насильства;
- забезпечення освіти громадян з питань статевого життя і дітонародження, негативного впливу психоактивних речовин, несприятливих екологічних факторів на стан їх репродуктивного здоров'я;
- формування свідомого ставлення громадян до народження дітей;
- забезпечення доступності послуг з консультування, освіти, планування сім'ї, надання медичної допомоги, зокрема медичних послуг зі штучного запліднення й інших можливостей народити дитину;
- підтримка наукових досліджень у галузі охорони репродуктивного здоров'я громадян);
- право на вільний репродуктивний вибір, згідно з яким громадяни мають право на вільне прийняття рішення щодо кількості дітей, часу їх народження, в шлюбі або поза шлюбом, інтервалів між народженнями, необхідних для збереження здоров'я матері і дитини.

У будь-якому разі слід законодавчо продовжувати уточнювати, розвивати і доповнювати вже прийнятий пакет документів. Необхідно вживати таких заходів:

- уточнювати норми щодо заходів зниження рівня захворюваності, що впливають на репродуктивне здоров'я населення;
- удосконалювати нормативну правову базу в галузі охорони материнства і дитинства, забезпечувати пріоритетність розвитку цих напрямків;
- забезпечити нормативно-правову підтримку розробки і впровадження методів відновлення репродуктивних функцій і проведення досліджень у цій галузі, вивчення біомедичних, епідеміологічних і санітарно-гігієнічних аспектів захворювань, які надають особливо серйозний або специфічний вплив на здоров'я населення;
- нормативно закріпити отримання цільового фінансування організацій охорони здоров'я, що надають послуги з охорони репродуктивного здоров'я.

Послідовність законодавчого процесу наочно простежується у сформованій системі вітчизняного законодавства. Деякі вчені стверджують, що кодифікація перспективна відносно нормативно-правової бази України.

Дійсно, прийняття кодексів – це одна з популярних форм систематизації вітчизняного законодавства. Потреби сталого розвитку законодавства про охорону здоров'я з усією гостротою висувають питання про його внутрішню структуризацію і систематизацію. Натепер правові обсяги формуються хаотично і часом нерідко ті самі розпорядження дублюються в різних нормативних правових актах.

Такі питання, як права пацієнтів, лікарська таємниця, відповідальність, оскарження дій (бездіяльності) медичних працівників та інші є загальними поняттями для всієї системи охорони здоров'я, а тому різні варіації їх регламентації можна виявити відразу в декількох нормативних правових актах.

Кожен акт може містити свої формулювання, може дублювати наявні або мати бланкетні і відсилні норми, що змушують правокористувача звертатися відразу до кількох правових актів.

Однак можна розділити обґрунтовану стурбованість правознавців щодо того, що створення багатьох кодексів не супроводжується проведенням глибокої кодифікації, адже немає програм кодифікації, тому за кожним кодексом «навздогін» готується пакет законів і підзаконних актів; залишаються без змін багато актів, що втрачають сенс у зв'язку з прийняттям кодексів; кодекси іноді бувають «тонкими» за обсягом регулювання через відсутність єдиних принципів і методологічних підходів.

Природно, що такий підхід до кодифікації законодавства не вирішує всіх проблем, а навпаки, створює додаткові складнощі.

Вибір кодексу в якості форми майбутнього законодавчого акту зумовлений достатністю деталізації правових приписів і необхідністю комплексної переробки несистематизованого правового матеріалу з метою створення стрункої гармонізованої системи норм у сфері поведінки з генетичними даними.

Принциповою вимогою до питання впорядкування правового матеріалу у сфері охорони здоров'я, зокрема реалізації репродуктивних прав, є не просто облік, інкорпорація або консолідація, а серйозна переробка існуючих правових конструкцій, приведення їх до цілісної системи й усунення недоліків, що існують [6, с. 55].

Саме тому в якості прийнятного способу систематизації, здатного впоратися з покладеними завданнями, придатною є кодифікація. Її особливість полягає в історично сформованій традиції конструювання такої моделі, коли в тканину правової матерії вплітаються нормативні узагальнення, правові засади регулювання, які кладуться потім в основу побудови певного блоку законодавства.

Кодифікація дає міцний каркас, на якому тримається вся правова тканина у певній галузі законодавства.

Досягненню цієї мети сприятиме рішення таких взаємозалежних завдань:

1) максимально можливе об'єднання в одному акті норм, що регулюють весь комплекс різноманітних відносин, що виникають у сфері охорони здоров'я;

2) виклад нормативних приписів таким чином, щоб їх використання виключало двозначність тлумачення і не викликало труднощів під час правозастосування. Проте важливо розуміти, що зрозумілість повинна виражатися не в доступності для будь-якого громадянина і супроводжуватися заміною таких категорій, як «презумпція згоди», «плацебо-дослідження», та інших на більш прості, а передбачати чітку логіку у викладі матеріалу, професійне використання юридичної техніки тощо;

3) закріплення єдиних (наскрізних) принципів правового регулювання відносин, що виникають у сфері реалізації репродуктивних прав. Зазначені принципи повинні увібрати в себе усі вже вироблені вітчизняним законодавцем основні засади, а також ґрунтуватися на фундаментальних ідеях міжнародних правових актів;

4) встановлення функціонального механізму захисту прав пацієнтів/випробовуваних під час заподіяння шкоди життю і здоров'ю у зв'язку з проведенням медичних втручань.

Біомедичним дослідженням за участю людини як досліджуваного повинна бути присвячена окрема глава цього документа.

Залежно від структури створюваного нормативного правового акта в рамках загальних положень цієї глави (або загальної частини, єдиної для всього документа) з метою формування однакового підходу до основних категорій обов'язково необхідно закріпити і відобразити термі-

ни та визначення, що стосуються проведення досліджень. Для повноцінного розкриття питань, пов'язаних з біомедичними дослідженнями, вкрай важливо розкрити зміст понять «біомедичне дослідження», «випробуваний», «інформована згода», «права людини під час проведення біомедичних досліджень», «репродукція», «репродуктивні права».

Висновки. Роблячи висновок, можна зазначити, що вітчизняне законодавство у сфері охорони здоров'я залишається недосконалим як через його застарілі положення, так і через відсутність реальних механізмів реалізації. В Україні, на жаль, не існує загального репродуктивного законодавства, що стосувалося б усіх проблемних питань, чи принаймні яке б врегулювало відносини з приводу застосування допоміжних репродуктивних технологій у певному обсязі. Прогалина законодавства з цього питання існує, її вирішення можливе лише шляхом прийняття відповідного законодавчого акту, що давав би відповіді на усі відкриті питання. Закріплення на нормативному рівні всієї палітри репродуктивних прав людини дало б можливість здійснювати фінансування та контроль діяльності медичних закладів, що надають послуги з охорони та реалізації репродуктивного здоров'я, створювати центри планування сім'ї, здійснювати підвищення кваліфікації спеціалістів у відповідній сфері, сприяти поширенню ідеї щасливої родини із можливістю народження здорових дітей у суспільстві задля гармонізації соціальних відносин в країні, сприяти міжнародному співробітництву у сфері допоміжної репродукції.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (поточна редакція від 30.09.2016 р., підстава 1401-19) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV (поточна редакція від 10.06.2017 р., підстава 1734-19) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Основи законодавства України про охорони здоров'я: Закон від 19.11.1992 р. № 2801-XII (поточна редакція від 01.01.2016 р., підстава 928-19) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.
4. Про затвердження Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 р. № 1849 (поточна редакція від 07.11.2014 р., підстава 574-2014-п) // Офіційний вісник України. 2007. № 1. Ст. 35.
5. Інструкція про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787 (поточна редакція від 11.04.2014 р., підстава z0366-14) // Офіційний вісник України. 2013. № 82. Ст. 3064.
6. Ціборовський О.М., Істомін С.В., Сорока В.М. Шляхи систематизації законодавства України у сфері охорони здоров'я. К., 2011. 72 с.